

Πύργος (Μπουργκάς)

Summary :

Ο Πύργος (Μπουργκάς), αρχικά μικρή εγκατάσταση ψαράδων, υποσκέλιζε τη γειτονική Αγχιάλο και κατέστη, από τα μέσα του 19ου αιώνα, από τα σημαντικότερα λιμάνια της Βουλγαρίας. Η ελληνική παροικία, από τις πλέον αξιόλογες στη Βουλγαρία, συντηρούσε κάποια σχολεία και πολυάριθμους συλλόγους, ενώ στον Πύργο εκδόθηκαν και δύο εφημερίδες. Πολλοί Έλληνες είχαν ασχοληθεί με επιτυχία με το εμπόριο, τη ναυτιλία ή τη βιομηχανία. Οι διωγμοί του 1906 στάθηκαν η απαρχή για τη σταδιακή υποβάθμιση της ελληνικής παρουσίας.

Other Names

Burgas, Bourgas, Byrgac

Geographical Location

δυτικά παράλια Εύξεινου Πόντου

Historical Region

Ανατολική Ρωμυλία

Administrative Dependence

νομός Πύργου

1. Εισαγωγικά

Η πόλη Πύργος (Μπουργκάς) είναι η τέταρτη μεγαλύτερη σε πληθυσμό και το σημαντικότερο λιμάνι της σημερινής Βουλγαρίας. Διαφέρει όμως από όλες τις άλλες πόλεις των βουλγαρικών παραλίων της Μαύρης θάλασσας, όπως η [Βάρνα](#), η [Σωζόπολη](#), η [Αγχιάλος](#), η [Μεσημβρία](#) και η [Αγαθούπολη](#), καθώς δεν ήταν αποικία η οποία ιδρύθηκε στην Αρχαιότητα από τους Έλληνες. Η ιστορία της ξεκίνησε πολύ αργότερα, μόλις στην περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας.

2. Ίδρυση της πόλης

Δε διαθέτουμε αξιόπιστες πληροφορίες οι οποίες να μας δίνουν πλήρη στοιχεία για το πότε ακριβώς ιδρύθηκε η πόλη. Σύμφωνα με μια παράδοση, στα μέσα του 17ου αιώνα [ψαράδες](#) από την Αγχιάλο και τη Σωζόπολη εμπορευόνταν αλατισμένα ψάρια στην ιχθυαγορά (Μπαλίκ Παζάρ) της [Κωνσταντινούπολης](#). Το εμπόριό τους ήταν πολύ επιτυχές και μια ομάδα ψαράδων από έναν οικισμό της μικρασιατικής ακτής μετακινήθηκαν με τις βάρκες τους σε αναζήτηση πιο άνετου μέρους για ψάρεμα. Έφτασαν μέχρι το σημερινό κόλπο του Μπουργκάς και εγκαταστάθηκαν εκεί που οι ψαράδες από την Αγχιάλο και τη Σωζόπολη είχαν ήδη χτίσει τις καλύβες τους. Με την εγκατάσταση αυτή οργανώθηκε ένας οικισμός στη θέση της σημερινής πόλης Μπουργκάς. Ένα από τα πρώτα ονόματά του ήταν «Τα Πηγάδια», επειδή δεν υπήρχε γλυκό νερό και οι κάτοικοι ήταν αναγκασμένοι να σκάβουν πηγάδια. Αργότερα, εδώ μετακόμισε και μια τρίτη ομάδα ψαράδων από την Κωνσταντινούπολη. Θεωρείται πως ο πρώτος αυτός οικισμός βρισκόταν γύρω από τη σημερινή εκκλησία της Παναγίας.¹

Πρώτη φορά ο οικισμός αναφέρεται από τον Οθωμανό γεωγράφο και επιστήμονα Χατζή Κάλφα στα μέσα του 17ου αιώνα στη γεωγραφική περιγραφή του *Ρούμελη και Βοσνία*. Ο Χατζή Κάλφα αναφέρει την πόλη και με τα δύο ονόματα, Μπουργκάς και Πύργος, όπως και το γεγονός πως αυτό είναι το πρώτο λιμάνι έξω από το Βόσπορο στη Μαύρη Θάλασσα. Πιθανότατα το όνομα Πύργος προερχόταν από τον πύργο που βρισκόταν στο μεσαιωνικό οικισμό Πόρο ή Φόρο, του οποίου ο προορισμός ήταν να φρουρεί την είσοδο προς την πόλη Σκαφίδα. Burgas ήταν η τουρκική παραλλαγή του ονόματος Πύργος.

Έπειτα από έναν αιώνα ο οικισμός είχε μεγαλώσει αρκετά για να τον επισημαίνουν οι ξένοι οι οποίοι περνούσαν από την περιοχή αυτή. Ο Wenzel Edler von Brognard, διπλωμάτης από την Αυστρία, ο οποίος το 1786 ταξίδευε από τις δυτικές ακτές της Μαύρης Θάλασσας προς τις εκβολές του Δούναβη, μας άφησε την πρώτη πλήρη περιγραφή τη πόλης. Ο συγγραφέας έγραψε ότι το Μπουργκάς, με 1.100-1.200 σπίτια, ήταν ο μεγαλύτερος και ο πλουσιότερος οικισμός στην περιοχή. Στη δικαιοδοσία του βρισκόταν όλα τα γύρω χωριά. Το βασικό εμπόριο που αναπτυσσόταν ήταν με ξυλεία, οικοδομικά υλικά,

Πύργος (Μπουργκάς)

φρούτα, λάδι, θαλασσίνο αλάτι.²

Στα χρόνια του Ρωσοτουρκικού πολέμου των ετών 1828-1829, εκτιμήθηκε από τις ρωσικές στρατιωτικές αρχές η γεωγραφική θέση του λιμανιού και εγκαταστάθηκε στον Πύργο το αρχηγείο του ρωσικού στρατού. Από τη διαμονή των Ρώσων αξιωματούχων στην πόλη έχουμε την περιγραφή του συνταγματάρχη Γιένεχολμ, σύμφωνα με τον οποίο στο Μπουργκάς υπήρχαν 481 κτήρια, μεταξύ των οποίων 212 τουρκικά, 116 ελληνικά, 29 αρμενικά, 7 αθιγγανικά. Εκτός από αυτά υπήρχαν και 112 εργαστήρια, ένα χαμάμ, ένα τζαμί, μία εκκλησία και 3 μύλοι.³

Οι πληροφορίες για την ανάπτυξη της πόλης κατά τις επόμενες δεκαετίες είναι περιορισμένες. Πάντως, κατά τον Κριμαϊκό πόλεμο των ετών 1853-1856, το Μπουργκάς ήταν κέντρο των συμμαχικών αγγλογαλλικών στρατευμάτων και από το λιμάνι του στέλλονταν με ατμόπλοια πυρομαχικά προς την [Κριμαϊκή χερσόνησο](#). Τον ίδιο καιρό στην πόλη διέμενε και ο μεγάλος Πολωνός ποιητής Adam Mickiewicz, ο οποίος επισκέφθηκε εκεί το σημαντικό Οθωμανό αξιωματούχο Σαντίκ πασά.

Μέχρι το 19ο αιώνα ο οικισμός του Μπουργκάς ανήκε διοικητικά στον **καζά** της Αγγιάλου. Την πέμπτη δεκαετία του 19ου αιώνα έπειτα από μεταρρυθμίσεις στο διοικητικό τομέα συστήθηκε ο νέος καζάς Πύργου από περιοχές των καζάδων Αγγιάλου και Ρουσοκάστρου.⁴ Αυτό δείχνει και τον αυξημένο ρόλο του οικισμού, ο οποίος το α΄ μισό του αιώνα μετατράπηκε από απλό λιμάνι σε μικρή πόλη. Η αλλαγή του καθεστώτος προκλήθηκε από την εξάπλωση του εμπορίου και το άνοιγμα του Μπουργκάς στις αγορές έξω απ' αυτήν της Κωνσταντινουπόλεως, αλλά και το εμπόριο που ασκούνταν εκεί για λογαριασμό της γειτονικής Σωζόπολης και της Αγγιάλου. Το διοικητικό καθεστώς της πόλης διατηρήθηκε και μετά το 1878, όταν με το νόμο για τη διοικητική διαίρεση της Ανατολικής Ρωμυλίας ιδρύθηκε ο νομός του Μπουργκάς, που συνέχισε να υφίσταται και όταν ενσωματώθηκε η Ανατολική Ρωμυλία στο πριγκιπάτο της Βουλγαρίας (1885).

3. Οι εθνοτικές ομάδες της πόλης. Οι Έλληνες του Μπουργκάς

Το εθνικό ψηφιδωτό της πόλης ήταν αρκετά ποικίλο. Εκτός από τους Έλληνες που μετοίκησαν εδώ κατά τα πρώτα 100 χρόνια από την ίδρυση του οικισμού, δηλαδή από τα μέσα του 17ου μέχρι τα μέσα του 18ου αιώνα, εγκαταστάθηκαν και διάφοροι Τούρκοι, κυρίως βιοτέχνες και ψαράδες. Από το β΄ μισό του 18ου αιώνα ξεκίνησε και η μετοίκηση των Βουλγάρων, οι οποίοι ήταν κατά βάση αγρότες και βιοτέχνες.⁵ Το 1814 από τις περιοχές της Αρμενίας κατέφτασαν οι πρώτοι [Αρμένιοι](#).⁶ Αργότερα, την έβδομη δεκαετία του 19ου αιώνα, ήρθαν και περίπου 60 οικογένειες [Τατάρων](#) από τη νότια Ρωσία. Μετά το ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-1878 στην πόλη εγκαταστάθηκαν και Εβραίοι έμποροι καθώς και μία νέα ομάδα Αρμενίων.

Από την ίδρυσή του και μέχρι τον Κριμαϊκό πόλεμο, το Μπουργκάς παρέμενε στη σκιά της Αγγιάλου όχι μόνο διοικητικά και οικονομικά αλλά και δημογραφικά. Ο Ρώσος συνταγματάρχης Γιένεχολμ ανέφερε ότι το 1829 υπήρχαν 116 ελληνικά σπίτια στην πόλη, δηλαδή κατοικούσαν σε αυτήν γύρω στα 700 άτομα. Μέχρι το 1879 δεν έχουμε σαφή στοιχεία για τον ελληνικό πληθυσμό της, ενώ στην επόμενη περίοδο δεν είναι πάντα εύκολο να καθοριστεί με ακρίβεια ο αριθμός, επειδή μερικές φορές οι πληροφορίες από τις απογραφές του πληθυσμού και από τις ετήσιες αναφορές των νομαρχών αναφέρονται όχι μόνο στην πόλη, αλλά και στην επαρχία ή στο νομό του Μπουργκάς. Η πρώτη στατιστική είναι του 1880. Σύμφωνα με αυτήν, στην επαρχία Μπουργκάς (δηλαδή στις αστικές κοινότητες Μπουργκάς και Σωζόπολη) διέμεναν 26.045 άτομα, από τα οποία 3.830 Έλληνες (1.917 άντρες και 1.913 γυναίκες).⁷ Σε δημοσίευμα του ίδιου έτους στην εφημερίδα *Φιλιπούπολη* αναφέρεται ότι έμεναν στην πόλη 400 ελληνικές οικογένειες (περ. 2.000 άτομα).⁸ Τρία χρόνια μετά την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας στη Βουλγαρία (το έτος 1888), στο Μπουργκάς καταγράφηκαν 1.963 Έλληνες σε συνολικό πληθυσμό 5.749 ατόμων.⁹ Το 1900, με κριτήριο τη μητρική γλώσσα, από τους 11.738 κατοίκους της πόλης οι 3.679 (1.991 άντρες και 1.688 γυναίκες) ήταν Έλληνες.¹⁰

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ο ελληνικός πληθυσμός του Μπουργκάς μειώνεται, γεγονός το οποίο συνδέεται άλλωστε και με τις διακρατικές συμβάσεις για την ανταλλαγή των πληθυσμών. Το 1920 στην πόλη διαβιούσαν 2.075 Έλληνες,¹¹ ενώ το 1926 σε ολόκληρη την επαρχία του Μπουργκάς οι Έλληνες ήταν μόλις 1.238.¹²

Πύργος (Μπουργκάς)

4. Η ελληνική εκπαίδευση στον Πύργο (Μπουργκάς)

Η ανάπτυξη της [ελληνικής παιδείας](#) στο Μπουργκάς άρχισε σε σύγκριση με άλλα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως η Βάρνα και η Φιλιππούπολη. Το πρώτο [αλληλοδιδασκτικό](#) σχολείο, φυσικά κατώτερης εκπαίδευσης, άνοιξε μόλις το 1845. Έπειτα από 10 χρόνια ο Α. Παπαδόπουλος-Βρετός ανέφερε ότι στο σχολείο παρακολουθούσαν μαθήματα 120 μαθητές, ενώ δάσκαλος ήταν μόνο ένας, ο οποίος μάλιστα εκτελούσε και χρέη ιερέα.¹³ Το 1862 λειτούργησε σχολείο Μέσης Εκπαίδευσης. Το ίδιο έτος στην πόλη υπήρχαν γύρω στους 450 μαθητές, αγόρια και κορίτσια.¹⁴ Το 1879-1880 στα δύο σχολεία –την αστική σχολή αρρένων και το παρθενγωγείο (το οποίο εξελίχτηκε αργότερα σε αστική σχολή και στο οποίο συμπεριλήφθηκε και νηπιαγωγείο)– εκπαιδευόνταν συνολικά 250 παιδιά.¹⁵ Καθώς το ενδιαφέρον για την εκπαίδευση των κοριτσιών είχε ενδυναμωθεί στα μέσα του 19ου αιώνα –και συγκεκριμένα το 1862–, άνοιξε και παρθενγωγείο, το οποίο ωστόσο έκλεισε δύο χρόνια αργότερα για οικονομικούς λόγους και επαναλειτούργησε το 1879. Ο μεγαλύτερος αριθμός μαθητών καταγράφεται το έτος 1906, όταν περισσότερα από 500 παιδιά παρακολουθούσαν μαθήματα στα δύο σχολεία (7 τάξεις για αγόρια και 9 για κορίτσια) και στο νηπιαγωγείο.¹⁶ Ο αριθμός των δασκάλων ήταν μικρός – έως το 1880 στην ουσία ήταν μόνο ένας. Στην αρχή του 20ού αιώνα οι δάσκαλοι ήταν ήδη 5, για να φτάσουν το 1904 τους 8.¹⁷ Ενδιαφέρουσα λεπτομέρεια είναι το γεγονός ότι κατ' αρχάς μαθητής και κατόπιν δάσκαλος στο ελληνικό σχολείο (την περίοδο 1866-1868) ήταν ο μελλοντικός Βούλγαρος μητροπολίτης Βάρνας Συμεών.

Μετά την ίδρυση του βουλγαρικού κράτους και την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας στα σχολεία του Μπουργκάς διδασκόταν η βουλγαρική γλώσσα, εκτός από την ελληνική και τη γαλλική, και στις ετήσιες εξετάσεις που διαρκούσαν ολόκληρη εβδομάδα ήταν παρόντες και εκπρόσωποι των τοπικών Αρχών. Η χρηματοδότηση των σχολείων ήταν πάντοτε δύσκολη. Λάμβαναν χορηγίες από πλούσιους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και της Αθήνας, από το μοναστήρι της Αγίας Αναστασίας, από διάφορους συλλόγους – όπως το Θρακικό Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο, τον [Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως](#) κ.ά. Μία από τις πηγές χρηματοδότησης ήταν και οι θεατρικές παραστάσεις στα σχολεία, οργανωμένες από τους μαθητές και τους δασκάλους, τις οποίες παρακολουθούσαν οι Έλληνες υποπρόξενοι και αργότερα και οι εκπρόσωποι των τοπικών Αρχών. Στις σελίδες της εφημερίδας [Νεολόγος](#) μπορούμε να διαβάσουμε την πληροφορία πως τα ελληνικά σχολεία δέχονταν μερικές φορές βοήθεια και από το βουλγαρικό κράτος, και μάλιστα προσωπικά από τον πρίγκιπα Φερδινάνδο.¹⁸

Το 1906, λόγω των επιδεινούμενων σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας, σε πολλές βουλγαρικές πόλεις άρχισαν οι [διώξεις εναντίον των Ελλήνων](#). Στο Μπουργκάς κορυφώθηκαν στις 15 έως 17 Ιουλίου. Οι Βούλγαροι έκαναν έφοδο στην ελληνική εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και τη μετονόμασαν σε εκκλησία της Μεταμόρφωσης του Χριστού. Ταυτόχρονα κατέλαβαν και το ελληνικό σχολείο δίπλα στην εκκλησία.¹⁹ Ευτυχώς, οι συγκρούσεις εκεί τελείωσαν χωρίς σοβαρές ζημιές για την πόλη και χωρίς να υπάρξουν θύματα. Τον ίδιο χρόνο η βουλγαρική κυβέρνηση αποφάσισε να εφαρμόσει το νόμο «Περί δημοσίας εκπαιδεύσεως» που είχε ψηφιστεί το 1891. Σύμφωνα με τα άρθρα αυτού, τα παιδιά των Βούλγαρων υπηκόων των διάφορων χριστιανικών δογμάτων λάμβαναν προκαταρκτική εκπαίδευση στη βουλγαρική γλώσσα, καμία ιδιωτική σχολή δεν μπορούσε να συστηθεί χωρίς την άδεια του υπουργού Παιδείας και η βουλγαρική γλώσσα διδασκόταν υποχρεωτικά σε όλες τις ιδιωτικές σχολές, οι διευθυντές και οι δάσκαλοι των οποίων έπρεπε να είναι Βούλγαροι υπήκοοι.²⁰ Οι γονείς των Ελληνόπουλων στο Μπουργκάς πολύ καιρό αντιδρούσαν και δεν έγραφαν τα παιδιά τους στα βουλγαρικά σχολεία. Προτιμούσαν να οργανώνουν ιδιαίτερα μαθήματα στα σπίτια τους ή να στείλουν τα παιδιά στο καθολικό σχολείο ή/και στην Ελλάδα.²¹ Το επόμενο έτος (1907) η σχολική εφορεία Πύργου ανακοίνωσε στους κάτοικους της πόλης πως όλα τα παιδιά των Βούλγαρων υπηκόων ορθόδοξου δόγματος πρέπει να στέλνονται στα δημόσια σχολεία και όχι στα ιδιωτικά που προορίζονταν για τα παιδιά των ξένων υπηκόων. Οι γονείς οι οποίοι δε θα υπάκουαν θα τιμωρούνταν.²² Στην ουσία η εφαρμογή αυτού του νόμου και των εγκυκλίων της σχολικής εφορείας οδήγησε στην εξάλειψη της ελληνικής εκπαίδευσης στο Μπουργκάς, αλλά και γενικότερα στη Βουλγαρία. Οι τελευταίες πληροφορίες για το ελληνικό σχολείο είναι από το έτος 1913.²³

5. Ελληνικές εφημερίδες

Πύργος (Μπουργκάς)

Στο Μπουργκάς κυκλοφορούσαν μόνο 2 [ελληνικές εφημερίδες](#) (ως μέτρο σύγκρισης αναφέρουμε ότι στη Βάρνα ήταν 8). Ο Γεράσιμος Σκανάβης ήταν ο εκδότης της εφημερίδας *To Βήμα*, που πρωτοκυκλοφόρησε το 1896. Τυπωνόταν δύο φορές την εβδομάδα, την Τρίτη και την Παρασκευή, και διαδέχτηκε την εφημερίδα *Ο Μηνύτωρ του Αίμου*, η οποία εκδόθηκε επίσης από το Σκανάβη στη Φιλιππούπολη. Το 1897 η εφημερίδα έγινε καθημερινή, εξαιτίας της κρίσης στην Κρήτη, στην οποία η Ελλάδα έπαιζε δυναμικό ρόλο. Αυτό δείχνει το ενδιαφέρον των Ελλήνων του Πύργου για τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα. Το τελευταίο γνωστό φύλλο της εφημερίδας είναι από τις 4 Ιανουαρίου 1898.²⁴ Η άλλη έκδοση ήταν η εβδομαδιαία εφημερίδα *Θεατής*, η οποία κυκλοφόρησε την περίοδο Μάρτιος-Ιούλιος 1899.²⁵ Δυστυχώς όμως δε σώθηκε ούτε ένα φύλλο της εφημερίδας.

6. Ελληνικοί σύλλογοι – Πολιτιστική ζωή

Η ανάπτυξη της παιδείας και της πολιτιστικής ζωής των Ελλήνων στην πόλη το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα και την αρχή του 20ού οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη δραστηριότητα διάφορων [συλλόγων](#). Ο παλαιότερος και πλέον μακρόβιος ήταν ο φιλεκπαιδευτικός σύλλογος «Εύξεινος Πόντος», ο οποίος λειτούργησε από το 1879 μέχρι τουλάχιστον το 1893, με προτροπή των [μητροπολιτών Αγγιάλου](#). Ιδρύθηκε από το [μητροπολίτη Βασίλειο](#) και τον Έλληνα υποπρόξενο Μαυρομιχάλη με βασικό στόχο να συγκεντρώσει χρήματα για το καινούριο κτήριο του ελληνικού σχολείου.²⁶ Ο σύλλογος αυτός επιχορήγησε τα σχολεία και τους άπορους στην πόλη. Το 1896 στο Μπουργκάς δρούσε ο σύλλογος «Άγιος Νικόλαος», ο οποίος επιδόθηκε τα σχολεία για την αγορά οργάνων φυσικής και χημείας και την κατασκευή δεξαμενής για την ύδρευσή τους.²⁷ Ο σύλλογος «Πρόοδος» ιδρύθηκε το 1899 με πρωταρχικό σκοπό την παροχή υλικής και ηθικής στήριξης σε άπορους και επιμελείς μαθητές. Εξυπηρετούσε «εθνική ανάγκη και εθνικούς σκοπούς».²⁸ Συχνά ο σύλλογος οργάνωνε μουσικοχορευτικές εσπερίδες, άνοιξε αναγνωστήριο με βιβλία, περιοδικά, εφημερίδες, προμήθευε τους άπορους μαθητές με τα απαραίτητα για την εκπαίδευσή τους, διοργάνωνε διάφορες διαλέξεις.²⁹ Οι τελευταίες πληροφορίες για το σύλλογο χρονολογούνται το 1906. Το 1900 ιδρύθηκε η αδελφότητα Ελληνίδων κυριών «Ομόνοια», με την πρωτοβουλία της διευθύντριας του παρθενγωγείου Ελένης Σαντοριναίου.³⁰ Η ίδια διοργάνωνε μουσικές και χορευτικές βραδιές και με τα έσοδα υποστήριζε πάλι τους άπορους μαθητές. Λειτουργούσε μέχρι το 1906.³¹ Το 1905 η εφημερίδα *Φιλιππούπολις* δημοσίευσε πληροφορίες για ένα νεανικό σύλλογο, τον επονομαζόμενο «Φιλικό Δεσμό», ο οποίος επίσης είχε αναγνωστήριο και οργάνωνε θεατρικές παραστάσεις. Το σωματείο «Ελληνικόν Αδελφάτο Φιλαδέλφεια» περιέθαλπε άνεργους εργάτες και τις οικογένειές τους.³²

Πρόσθετη πινελιά στην πολιτιστική ζωή στην πόλη προσθέτει το γεγονός πως ο Μπουργκάς είναι ο γενέθλιος τόπος ενός Έλληνα συγγραφέα ο οποίος άφησε εποχή στα ελληνικά γράμματα του 20ού αιώνα, του [Κώστα Βάρναλη](#). Γεννήθηκε το 1884. Όταν τελείωσε το ελληνικό σχολείο στο Μπουργκάς, με τη βοήθεια της ελληνικής κοινότητας εστάλη στα Ζαρίφεια Διδασκαλεία στη Φιλιππούπολη. Έπειτα σπούδασε φιλοσοφία στην Αθήνα και ύστερα στη Γαλλία. Αν και ποτέ δε γύρισε στο Μπουργκάς, δεν ξέχασε τη γενέτειρά του και αφιέρωσε στον πόθο για το γενέθλιο τόπο του πολλές σελίδες στα *Φιλολογικά απομνημονεύματα*. Τα τελευταία χρόνια πριν από το θάνατό του (1974), ο Βάρναλης συχνά επέστρεφε νοερά στο σπίτι του στο κέντρο του Μπουργκάς, στα караβάνια με καμήλες που ήταν μεγάλο θέαμα στο τέλος του 19ου αιώνα, στους συμπολίτες του Βουλγάρους, Εβραίους και Αρμενίους, στην ιδιαίτερη θρησκευτική πίστη της μητέρας του –ένα μείγμα χριστιανισμού και λαϊκών δοξασιών–, στην απροθυμία να αφήσει την πόλη του και να πάει στη Φιλιππούπολη.³³

7. Συμμετοχή των Ελλήνων στην οικονομική ζωή του Μπουργκάς

Οι Έλληνες του Μπουργκάς διαδραμάτιζαν αρκούντως σημαντικό ρόλο στην οικονομική ζωή της πόλης. Έχουμε πληροφορίες για τις επιχειρήσεις τους κυρίως από τις τοπικές εφημερίδες, όπου δημοσιεύονταν οι διαφημίσεις των ελληνικών καταστημάτων, αντιπροσωπειών και βιομηχανιών.

Το 1898 ανεγέρθηκε το σαπωνοποιείο «Ο. Νικολαΐδης και υιοί» για την παραγωγή τουρκικού άσπρου και πράσινου σαπουνιού.³⁴ Το 1910 οι ιδιοκτήτες μετακόμισαν στην Ελλάδα και πούλησαν το εργοστάσιο στην εταιρεία «Α. Κάλφας και

Πύργος (Μπουργκάς)

Σία». Η εταιρεία «Τριαντάφυλλος Θεοδοσίου και γιοι» ιδρύθηκε το 1898 στο Μπουργκάς, με στόχο κυρίως την εμπορία εδώδιμων αποικιακών. Εκτός απ' αυτό ασχολήθηκε με την παραγωγή ταχινιού και λαδιού, και το 1912 άνοιξε ένα από τα πρώτα εργοστάσια για παραγωγή λουκουμιού, χαλβά, ταχινιού και άλλων προϊόντων ζαχαροπλαστικής. Μία άλλη γνωστή εταιρεία ήταν η «Γεώργιος Μπέζης και υιοί». Αρχικά ιδρύθηκε στη Ραιδεστό, αλλά, λόγω της γρήγορης ανάπτυξης του λιμανιού του Μπουργκάς, μεταφέρθηκε εκεί και το 1898 δημιούργησε ατμοπλοϊκό πρακτορείο. Η εταιρεία επεκτάθηκε γρήγορα και ασχολήθηκε εκτός από τις θαλάσσιες και με τις μεταφορές στο Δούναβη, ενώ άνοιξε γραφεία και στη [Βραΐλα](#) και την [Κωνσταντζα](#). Στις τοπικές εφημερίδες αναφέρονται επίσης ο Χρήστος Π. Ιωσηφίδης, ο οποίος είχε κοσμηματοπωλείο και ωρολογοποιείο έξω από το Μπουργκάς, στη Σούμλα και τη Βάρνα, το εργοστάσιο ζυθοποιίας των αδελφών Γκιζέλη, το παραγγελιοδοχικό γραφείο των αδελφών Γ. Κουμένη, οι αδελφοί Κουρτζή με την ατμοπλοία τους – που εκτελούσε δρομολόγια μεταξύ Πύργου, Βάρνας και Κωνσταντινούπολης–, το ζαχαροπλαστέιο του Σπύρου Ιωαννίδη, το φωτογραφείο των Ξ. Ξανθόπουλου και Ι. Κοκκίνου, τα εργοστάσια των βιομηχάνων Πασχάλη Καπίκογλου και Χρύσου Χρυσοπούλου, καθώς και ο Ιωάννης Αρμύρας, του οποίου το εργοστάσιο μαρμαροποιίας βραβεύτηκε το 1892 στην πρώτη βουλγαρική έκθεση στη Φιλιπούπολη.³⁵ Στην έκθεση αυτή συμμετείχαν επίσης οι αδελφοί Γκινέλη, των οποίων τα ποτά – μαστίχα και κονιάκ– διακρίθηκαν με χάλκινο μετάλλιο.³⁶ Είναι αξιοσημείωτο ότι και στα χρόνια των μεγαλύτερων συγκρούσεων μεταξύ Βουλγάρων και Ελλήνων (1906-1907) οι διαφημίσεις των ελληνικών εταιρειών δημοσιεύονταν στις σελίδες των βουλγαρικών εφημερίδων, γεγονός το οποίο καταδεικνύει τη σημασία και το ρόλο τους στην τοπική οικονομία.

8. Συμμετοχή των Ελλήνων στα κοινά του Μπουργκάς

Οι Έλληνες του Μπουργκάς συμμετείχαν δυναμικά και στην κοινοτική ζωή της πόλης. Δε διαθέτουμε πληροφορίες για τις κομματικές προτιμήσεις τους, αλλά από την περίοδο της Ανατολικής Ρωμυλίας μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο στα δημοτικά συμβούλια εκλέγονταν και Έλληνες αντιπρόσωποι – όπως οι Ε. Αγγελίδης (1884-1890), Αλκ. Δημητρακόπουλος (1893-1894, 1895-1897, 1908-1911), Δημ. Χαράλαμπος (1893-1894, 1900), Χρύσος Χρυσοπούλος (1895-1897, 1912-1916), Αχιλλέας Ιωαννίδης (1895-1897), Γιαννάκος Σάρης (1898-1899), Α. Χρ. Διονυσιάδης (1898-1899), Κωστάκης Μπαλασόπουλος (1903-1907), Κωνσταντίνος Μπίλης (1903-1907), Νίκος Αποστολίδης (1903-1907), Γιάννης Γκινέλης (1898-1899, 1901-1903, 1912-1915, 1915-1917).³⁷

Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο Μπουργκάς εγκαταστάθηκαν πολιτικοί πρόσφυγες από την Ελλάδα.

1. Юбилеен сборник 80 години от Освобождението на Бургас (Бургас 1958), σελ. 13-15.
2. Ников, П., “Едно неизвестно описание на българския черноморски бряг от XVIII век”, *ГСУ ИФФ* 28:3 (1931), σελ. 16.
3. Енехолм, Г., “Бележки върху градовете от татък Балкана”, *Архив за поселищни проучвания* 1 (1938), σελ. 123.
4. Райчевска, Ц., “Учредяване и административно-териториален обхват на каза Пиргос (Бургас)”, *Известия на Музеите на Югоизточна България* 18 (1995), σελ. 117.
5. Юбилеен сборник 80 години от Освобождението на Бургас (Бургас 1958), σελ. 33.
6. Юбилеен сборник 80 години от Освобождението на Бургас (Бургас 1958), σελ. 33.
7. Статистически сведения на Дирекцията на финансите на Източна Румелия (Пловдив 1880), σελ. 1-2.
8. Χατζηαναστασίου, Τ., «Η οικονομική ζωή των Ελληνικών Κοινοτήτων», στο Κοτζαγεώργη, Ξ. (επιμ.), *Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού* (Θεσσαλονίκη 1999), σελ. 247.

Πύργος (Μπουργκάς)

9. *Резултати от преброяване на населението в Северна и Южна България на 01.I.1888. Бургаски окръг 1* (София 1888), σελ. 52-53.
10. *Резултати от преброяване на населението на Княжество България на 31.XII.1900, Окръг Бургас 1* (София 1900), σελ. 46-47.
11. *Резултати от преброяване на населението в царство България на 31.XII.1920. Окръг Бургас 1* (София 1928), σελ. 35.
12. *Общи резултати от преброяването на населението в царство България на 31.XII.1926 1* (София 1931), σελ. 74-75.
13. Papadopoulos-Vretos, A., *La Bulgarie ancienne et moderne: sous le rapport géographique, historique, archéologique, statistique et commercial* (St. Petersbourg 1856), σελ. 234.
14. Kotzageorgi, X., "The Greek Community of Burgas. Education and Culture", *Etudes Balkaniques* 30:1 (1994), σελ. 80.
15. Κοτζαγεώργη, Ε., «Χαρακτήρας και είδος της εκπαίδευσης του περιφερειακού Ελληνισμού. Τα ελληνικά σχολεία στην Ανατολική Ρωμυλία (Νότιο Βουλγαρία), αρχές 19ου αι.-1885», *Βαλκανικά Σύμμεικτα* 7 (1995), σελ. 100.
16. Kotzageorgi, X., "The Greek Community of Burgas. Education and Culture", *Etudes Balkaniques* 30:1 (1994), σελ. 82.
17. Kotzageorgi, X., "The Greek Community of Burgas. Education and Culture", *Etudes Balkaniques* 30:1 (1994), σελ. 82.
18. Kotzageorgi, X., "The Greek Community of Burgas. Education and Culture", *Etudes Balkaniques* 30:1 (1994), σελ. 83.
19. Εφημερίδα «*Бургаски Глас*», φύλ. 21 (22.07.1906), σελ. 2-3.
20. Κοτζαγεώργη, Ε., «Η ελληνική εκπαίδευση στη Βουλγαρία, αρχές 19ου αι.-1912», στο Κοτζαγεώργη, Ε. (επιμ.), *Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού* (Θεσσαλονίκη 1999), σελ. 276.
21. Εφημερίδα «*Бургаски Глас*», φύλ. 27 (2.09.2906), σελ. 2-3.
22. Κοτζαγεώργη, Ε., «Η ελληνική εκπαίδευση στη Βουλγαρία, αρχές 19ου αι.-1912», στο Κοτζαγεώργη, Ε. (επιμ.), *Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού* (Θεσσαλονίκη 1999), σελ. 294.
23. Κοτζαγεώργη, Ε., «Η ελληνική εκπαίδευση στη Βουλγαρία, αρχές 19ου αι.-1912», στο Κοτζαγεώργη, Ε. (επιμ.), *Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού* (Θεσσαλονίκη 1999), σελ. 301.
24. Loukidou-Mavridou, D., "An outline of the Greek Press in Bulgaria (1879-1906)", *Balkan Studies* 19:1 (1978), σελ. 355-356.
25. Loukidou-Mavridou, D., "An outline of the Greek Press in Bulgaria (1879-1906)", *Balkan Studies* 19:1 (1978), σελ. 356.
26. Kotzageorgi, X., "The Greek Community of Burgas: Education and Culture", *Etudes Balkaniques* 30:1 (1994), σελ. 84.
27. Κοτζαγεώργη, Ε., «Σωματειακή οργάνωση – κοινωνικός βίος – πολιτισμός (μέσα 19ου αι.-αρχές 20ού)», στο Κοτζαγεώργη, Ε. (επιμ.), *Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού* (Θεσσαλονίκη 1999), σελ. 395-396.
28. Μαμώνη, Κ., *Σύλλογοι Θράκης και Ανατολικής Ρωμυλίας (1861-1922). Ιστορία και δράση* (Θεσσαλονίκη 1995), σελ. 117.
29. Κοτζαγεώργη, Ε., «Σωματειακή οργάνωση – κοινωνικός βίος – πολιτισμός (μέσα 19ου αι.-αρχές 20ού)», στο Κοτζαγεώργη, Ε. (επιμ.), *Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού* (Θεσσαλονίκη 1999), σελ. 396.

Πύργος (Μπουργκάς)

30. Μαμώνη, Κ., *Σύλλογοι Θράκης και Ανατολικής Ρωμυλίας (1861-1922). Ιστορία και δράση* (Θεσσαλονίκη 1995), σελ. 117.
31. Kotzageorgi, X., "The Greek Community of Burgas. Education and Culture", *Etudes Balkaniques* 30:1 (1994), σελ. 84.
32. Κοτζαγεώργη, Ξ., «Σωματειακή οργάνωση – κοινωνικός βίος – πολιτισμός (μέσα 19ου αι.-αρχές 20ού)», στο Κοτζαγεώργη, Ξ. (επιμ.), *Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού* (Θεσσαλονίκη 1999), σελ. 396.
33. Βάρναλης, Κ., *Φιλολογικά απομνημονεύματα* (Αθήνα 1980), σελ. 24-44.
34. Казакова, В., "Индустрия и индустриалци през 30те години", *Μορε* 7-8 (1999), σελ. 14-15.
35. Χατζηναστασίου, Τ., «Η οικονομική ζωή των Ελληνικών Κοινοτήτων», στο Κοτζαγεώργη, Ξ. (επιμ.), *Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού* (Θεσσαλονίκη 1999), σελ. 247.
36. Урумова, Р., "Участието на населението от Бургаския окръг в Първото българско земеделско-промишлено изложение в Пловдив през 1892 година", *Известия на Музеите на Югоизточна България* 16 (1993), σελ. 301.
37. Христов, А., *Бургас. Юбилейна книга, 1940* (Бургас 1940), σελ. 184-187.

Bibliography :

	Μαμώνη Κ. , <i>Σύλλογοι Θράκης και Ανατολικής Ρωμυλίας (1861-1922) Ιστορία και δράση</i> , Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1995
	Κοτζαγεώργη, Ξ. (επιμ.) , <i>Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού</i> , Θεσσαλονίκη 1999, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου
	Loukidou-Mavridou Despina , "An outline of the Greek Press in Bulgaria (1879-1906)", <i>Balkan Studies</i> , 19/2, 1978, 345-357
	Ников П. , "Едно неизвестно описание на българския черноморски бряг от XVIII век", <i>Годишник на Софийския университет – Историко-филологически факултет</i> , 28:3, 1931, 1-60
	Kotzageorgi X. , "The Greek Community of Burgas. Education and Culture", <i>Etudes Balkaniques</i> , 30:1, 1994, 79-85
	<i>Юбилеен сборник 80 години от Освобождението на Бургас</i> , Бургас 1958
	Χристов Α. , <i>Бургас. Юбилейна книга, 1940</i> , Бургас 1940
	Καζαкова Β. , "Индустрия и индустриалци през 30те години", <i>Μορε</i> , 7-8, 1999, 14-15
	Χατζηναστασίου Τ. , "Η οικονομική ζωή των Ελληνικών Κοινοτήτων", Κοτζαγεώργη, Ξ. (επιμ.), <i>Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού</i> , Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1999, 231-250
	Κοτζαγεώργη Ξ. , "Η ελληνική εκπαίδευση στη Βουλγαρία, αρχές 19ου αι.-1912", Κοτζαγεώργη, Ξ. (επιμ.), <i>Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού</i> , Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1999, 251-373

Πύργος (Μπουργκάς)

	Урумова Р. , "Участието на населението от Бургаския окръг в Първото българско земеделско-промишлено изложение в Пловдив през 1892 година", <i>Известия на Музеите на Югоизточна България</i> , 16, 1993, 283-303
	Райчевска Ц. , "Учредяване и административно-териториален обхват на каза Пиргос (Бургас)", <i>Известия на Музеите на Югоизточна България</i> , 18, 1995, 117-135
	Κοτζαγεώργη Ξ. , "Χαρακτήρας και είδος της εκπαίδευσης του περιφερειακού Ελληνισμού. Τα ελληνικά σχολεία στην Ανατολική Ρωμυλία (Νότιο Βουλγαρία), αρχές 19ου αι.-1885", <i>Βαλκανικά Σύμμεικτα</i> , 7, 1995, 61-112

Webliography :

	Burgas Municipality http://www.burgas.bg/en/index/index/
--	--

Glossary :

	αλληλοδιδασκτική μέθοδος, η Μέθοδος διδασκαλίας σύμφωνα με την οποία προχωρημένοι μαθητές, «πρωτόσχολοι», εκτελούν χρέη βοηθού του δασκάλου διδάσκοντας σε μικρότερες τάξεις.
	καζάς, ο Η βασική και κατώτερη βαθμίδα της οθωμανικής επαρχιακής διοίκησης. Περιλάμβανε την άμεση περιφέρεια μιας πόλης ή κομόπολης. Στην Ύστερη Οθωμανική περίοδο ταυτίζεται με το καϊμακαμλίκι.

Sources

Papadopoulos-Vretos, A., *La Bulgarie ancienne et moderne: sous le rapport géographique, historique, archéologique, statistique et commercial* (St. Petersbourg 1856).

Статистически сведения на Дирекцията на финансите на Източна Румелия (Пловдив 1880).

Резултати от преброяване на населението в Северна и Южна България на 01.I.1888. Бургаски окръг 1 (София 1888).

Резултати от преброяване на населението на Княжество България на 31.XII.1900. Окръг Бургас 1 (София 1900).

Резултати от преброяване на населението в царство България на 31.XII.1920. Окръг Бургас 1 (София 1928).

Общи резултати от преброяването на населението в царство България на 31.XII.1926 1 (София 1931).

Енехолм, Г., «Бележки върху градовете отгатак Балкана», *Архив за поселищни проучвания* 1 (1938), σελ. 121-129.

Βάρναλης, Κ., *Φιλολογικά απομνημονεύματα*, επιμ. Κώστας Γ. Παπαγεωργίου (Αθήνα 1980).